

11.

ČAJ A KÁVA

Tea and coffee

Čaj a káva zpočátku patřily k luxusnímu zboží, které se dováželo ze zámorí. Čaj se převážel v dřevěných bednách a potom se balil do papírových sáčků nebo kovových nádob. Čajové sáčky se u nás rozšířily od 60. let 20. století.

Kávévé boby se dopravovaly v jutových pytlích. Umlená káva se prodávala v papírových sáčcích nebo v plechových obalech. Více rozšířené byly na našem území náhražky kávy z čekanky (cikorka) a obilí, které se prodávaly v papírových sáčcích, balíčcích nebo plechových dózách. Obaly na kávu by měly zabránit úniku aroma z kávy.

Tea and coffee were originally luxurious goods, which were imported from overseas. Tea was transported in wooden cases and then packed to paper bags or metal boxes. Tea bags started spreading in our country from the 1960s.

Coffee beans were transported in jute sacks. Ground coffee was sold in paper bags or in tin boxes. Coffee supplements were quite popular in our country, they used chicory and grain, and they were sold in paper bags, packets or tin boxes.

Kávové náhražky

První pokusy použít cikorku za náhražku kávy se objevily ve Francii v polovině 18. století v souvislosti s Napoleonovou bloádou, kdy se uzavřely evropské trhy anglickému zboží ze zámorí – tedy i kávě.

Cikorka, vyráběná sušením a pražením kořene čekanky obecné, se u nás začala používat na přelomu 18. a 19. století, neboť primát ve výrobě kávových náhražek mělo pražené žito. Rozřezané kořeny nekvetoucích rostlin se musely usušit, dále se mlely, prosévaly a ponechaly se určitou dobu fermentovat, teprve poté se plnily do balíčků v sypké formě nebo upravené do koleček či cihlíček. Postupem doby se modernizovala jednoduchá zařízení cikorká-

ren. V domácnostech se ovšem sušená čekanka i nadále pražila v různých pražidlech na kávu nebo na plechách v pecích, mlela se na kávových mlýncích a prosévala se přes síta na mouku.

Ze začátku se v obchodech objevovala cikorka mastná neboli špekovitá obohacená o glycerin, olej a sirup. Po roce 1840 ale začala firma Jindřich Franck a synové v Pardubicích a Chomutově vyrábět cikorku suchou, která na trhu převládla. Tento podnik spolu s Kolínskou továrnou na kávové náhražky akc. spol. patřil k největším výrobcům cikorky a kávových náhražek na našem území. Kávové náhražky se balily například do oválných papírových balíčků, dřevěných krabiček nebo plechových dóz. Váha balíčků se pohybovala od 100 g do 1–2 kg.

← Kávové náhražky: Vitakáva, Žitovka, Karo, Kavona, Domka – originály
(v. 12 cm, prům. 7 cm; 9 × 18 × 6 cm; 10 × 17 × 3 cm; 11 × 5 × 5 cm; d. 20 cm, prům. 5 cm; NZM 113784, 49415, 49348, 49417, P42)
Coffee supplements: Žitovka, Karo, Kavona, Domka – originals

→ Oveka

(18 × 18 × 27 cm; 25 × 22 × 17 cm; NZM 86799/18, 86799/20)

Žitnou kávu Oveka prodávala firma Oldřich Vitáček sídlící od roku 1930 v Praze-Vysočanech. Vlastní firma byla založena v roce 1908 v Podčaplech u Berouna.

Oveka

Oldřich Vitáček's company sold rye coffee called Oveka. The company was based in Prague-Vysočany from 1930. The company itself was established in Počaply near Beroun in 1908.

↓ Plechová dóza od žitné kávy Včela, 30. léta 20. století
(v. 17 cm, prům. 9 cm; NZM 86799/42)

Tin boxes from rye coffee - Včela, 1930s

↑ Plechová dóza od žitné kávy Franck a podtáček, používaný v obchodech s kávou
(9 × 9 × 16 cm; 27 × 21 cm; NZM 86799/8, 86799/58)

V roce 1896 v Pardubicích Johann Heinrich Franck a Robert Franck založili továrnu na výrobu cikorky a obilné kávy. Oblíbenou se stala Pravá Franckova přísada ku kávě (Franckovka), která se prodávala v oválných červených balíčcích nebo hnědých krabičkách. Byla k dostání také ve formě kostek pod názvem Karo-Franck. Podnik vyráběl také žitnou kávu Perola. Po znárodnění byl vytvořen národní podnik Kávoviny.

Tin boxes from rye coffee Franck.

In 1896 Johann Heinrich Franck and Robert Franck established a factory for chicory and grain coffee production. Real Franck coffee ingredient (Franckovka) became very popular and it was sold in oval red packets or brown boxes. It was also available in cubes, called Karo-Franck. The company also produced rye coffee, called Perola. After the company was nationalized, it became the Kávoviny national enterprise.

Káva

Největšího rozšíření se káva dočkala v 15. století a 18. století. První pražská kavárna byla otevřena roku 1714 pod malostranskou Mosteckou věží a provozoval ji Arab, Georgius Hatalah z Damašku, zvaný Jiří Theodat.

Po vysušení se zrnka kávy třídí dle velikostí, popřípadě se leští a následně pytlují do jutových pytlů o váze 60-75 kg. Takto jsou připravena k dopravě do dalších zemí, kde se dále zpracovávají – praží, melou a balí do spotřebitelských obalů. Káva musí být uložena do hermeticky utěsněných nádob, obalů nebo do vodotěsných plechovek, aby nevyprchala příchutí. Musí být samozřejmě skladována na suchém studeném místě.

V minulosti převládaly plechové dózy s různým barevným deko-rem a od 50. let 20. století papírové sáčky.

Dnes je k dostání namletá káva v krabíčích, balíčcích a malých pytlíčkách, ve kterých je její čerstvost zachována na dlouhou dobu. K prodloužení trvanlivosti mleté kávy je užíváno balení v ochranné atmosféře, vakuu či pressurizace (stlačení kávové směsi inertním plynem v plechovce).

Rozpustná káva (instantní) je čistým kávovým extraktem, který je balen do hermeticky uzavřených obalů (zamezení přijímání vlhkosti).

→ Dózy plechové od kávy Kulík, 30.–40. léta 20. století
(20 × 16 × 10 cm; 15 × 12 × 8 cm; 14 × 9 × 6 cm; v. 11 cm, prům. 7 cm;
NZM 86799, 24/2009, 113752)

Tin coffee boxes Kulík, 1930s–1940s

↓ Dózy plechové od kávy velké, z kterých se v obchodech nabírala káva do menšího balení

(v. 43 cm, prům. 23 cm; v. 36 cm, prům. 24 cm;
NZM 86799/46, E 22/2010)

Tin coffee boxes

← Dózy plechové od kávy: Ode, G. Roust, Julius Meinl – 30.–40. léta 20. století

(10 × 8 × 12 cm; v. 10 cm, prům. 7 cm; 9 × 7 × 14 cm;
NZM 86799/30, 86799/37, 113774)

Tin coffee boxes: Ode, G. Roust, Julius Meinl – 1930s–1940s

← Dózy plechové od kávy: Mocca Arabia, Favorit káva, Extra special mletá – Tuzex

(10 × 8 × 11 cm; v. 8 cm, prům. 7 cm; v. 10 cm, prům. 6 cm;
NZM 113649, 24/2009, 113773)

Tin coffee boxes: Mocca Arabia, Favorit coffee, Extra special ground coffee – Tuzex

→ Zásobník na kávu, 20.–30. léta 20. století

(v. 96 cm, prům. 36 cm; NZM 86799)

Coffee container, 1920s–1930s

↓ Jutové pytle od kávy

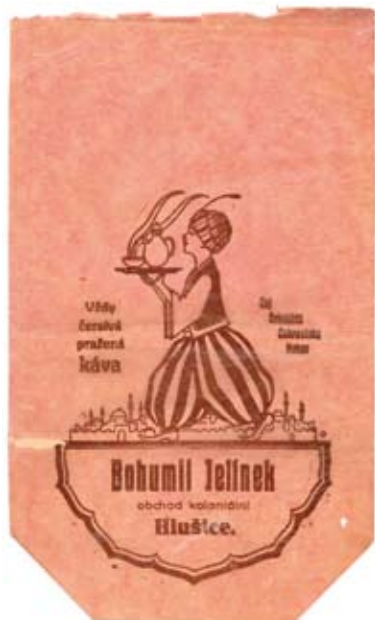
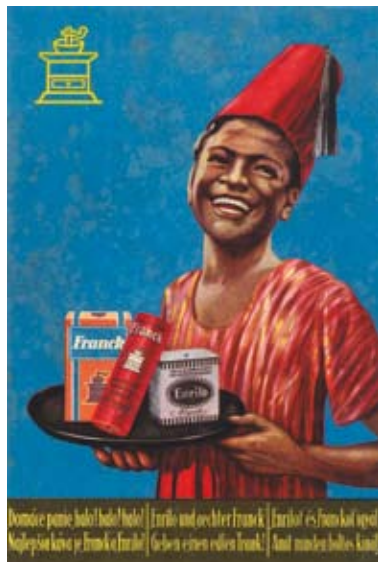
(72 × 92 cm; NZM 112589, 112591)

Jutový pytel od zelené, nepražené zrnkové kávy s potisky označující původ kávy a společnost, která se zabývá její distribucí. Pytel je po stranách sešit nahrubo režným provázem.

Coffee jute sacks

Jute sack from green unroasted coffee beans with a print stating the coffee origin, and the company name, which distributes it. The sack is coarsely sewn together by an ecru lace on both sides.

Čaj

Čaj se do Evropy začal z Asie dovážet na počátku 17. století na holandských a portugalských lodích. Pro přepravu se sypaný čaj balil do velkých dřevěných beden a poté se v obchodech rozprodával na váhu. Zpočátku se jednalo o velice luxusní zboží a pití čaje bylo dostupné jen zámožným vrstvám. Tomu také odpovídaly nádoby na přechovávání čaje v domácnostech. Nejdříve se jednalo o porcelánové a terakotové nádoby z Číny a Japonska, později se začaly vyrábět ozdobné obaly a truhličky ze stříbra, mědi, bronzu, dřeva, perleti a jiných drahých materiálů. V roce 1826 se začal čaj balit do kovových uzavřených a zapečetěných obalů, vyložených fólií z olova.

Čajový sáček vymyslel obchodník Thomas Sullivan, který svým zákazníkům do New Yorku v roce 1908 zaslal vzorky čaje v malých hedvábných sáčcích, a ti si je před vyluhováním neotevřeli. Ve 20. letech 20. století byly sáčky vybaveny šňůrkou a ozdobnou visačkou pro snadnější vyjmutí z nápoje. Nejdříve se vyráběly z gázy a následně z papíru. U nás byla výroba čaje ve smáčecích sáčcích zavedena až v roce 1963 v podniku Balírny obchodu v Jemnici a v Popradu pod značkami PIGI a Klub. Od roku 1980 začala tato společnost vyrábět i přebalovaný porcovaný čaj pod značkou Zlatý čaj. Dnes k nejnovějším typům patří pyramidové sáčky určené pro kvalitní nedrcený čaj, dále se vyrábějí sáčky na bázi papíru, přes tradiční gázu až po moderní nylon nebo luxusní hedvábní. Přebalování jednotlivých čajových sáčků do papírových obalů se objevilo zřejmě někdy po druhé světové válce.

↓ Plechové dózy od čínských čajů
(10 × 10 × 20 cm; 12 × 8 × 6 cm; NZM 112069, 24/2009)

Tin boxes from Chinese teas

← Plechové dózy od čajů:
Pickwick tea, Tea – 90. léta 20. století
(7x7x8 cm; 4x4x6 cm; NZM 24/2009, 113652)

Tin tea boxes: Pickwick tea, Tea – 1990s

